

Historisk-Botanisk Have i Vordingborg

Historical-Botanical Garden in Vordingborg

Keywords: Gardens of museums; G.N.Brandt; Drug Plants; Renaissance; Denmark

*Lulu Salto Stephensen**

Historisk-Botanisk Have i Vordingborg er på flere planer et fornemt anlæg, ikke alene anskuet ud fra en æstetisk synsvinkel, men også ud fra en historisk-pædagogisk. Her kan man ikke alene danne sig et indtryk af, hvordan dansk havekunst kan have set ud i renæssancen, men partier af anlægget illustrerer rent fysisk også den ældste danske havebog. Udover at opleve renæssancehavens rumopdeling, kan man også se og dufte, hvilke blomster og urter, der dyrkedes dengang. Havens samlede udtryk giver tillige et velbevaret billede af, hvordan bestræbelserne indenfor dansk havekunst var i begyndelsen af 1920'erne - formmæssigt, indholdsmæssigt og ikke mindst holdningsmæssigt(1).

Historisk-Botanisk Have, der blev anlagt 1919-21, er udsprunget af en indlevelse i stedets rige historie og særegne topografi. Der ligger ingen kendt, historisk have til grund for dens anlæggelse, men haven er et resultat af en tolkning af stedets fortidige atmosfære. Forbilledet var blandt andet ældste danske havebog, urtegårdsmand Hans Raszmussøn Blocks *Horticultura Danica. Hvorledis en zirlig oc nyttig Urte=Hawe i Dannemarck kand anrettis, beprydis oc ved Mact holdis*, 1647(2).

Initiativet til anlæggelsen af en "historisk" have ved Vordingborg slotsruin skyldtes landskabsarkitekt G.N. Brandt (1878 - 1945), som efter henvendelse fra Turistforeningen var blevet bedt om at give råd og vejledning ved ordning af hele ruinpladsen og dens omgivelser. I en betænkning fra 1919 redegjorde han for de forhold, der kunne gøre ruinpladsen velordnet, stemningsfuld og hyggelig. Der er en overordentlig stor sandsynlighed for at Saras Have, en nærmest forsænket have skærmet af levende hegn oppe på banken strækkende sig 150 meter fra foden af Gåsetårnet ned til den sydligste mur af ruinen, har spillet en rolle for anlæggelsen af den Brandtske have på det vestlige ruinterræn.

Det fortælles, at arbejdsmandskonen Sara Anna Dorthea Pedersen, der døde i 1897, efterlod slotshaven, som hun i mange år havde forpagtet(3), som en art privat Historisk-Botanisk Have. Her havde hun ifølge et barnebarns optegnelser(4) en overvældende frodig have med mange sjældne gammeldags blomster og lægeurter(5). Desuden fandtes mange gamle historiske planter og blomster, som på optegnelsestidspunktet 1956 ikke længere dyrkedes i private haver(6). Arkæologen Henry Petersen vides at have opholdt

sig i Saras Have skrivende sine optegnelser i hendes drivhus, men hans fem håndskrevne notatsbøger fra tidsrummet 1890-95, har dog ikke bidraget med nævneværdige oplysninger om haven. Saras Have eksisterer den dag i dag stadig som et begreb for Vordingborgborgerne, selv om haven forlængst er forsvundet(7).

Anlæggelsen af Brandts Historisk-Botaniske Have var udtryk for en kulturhistorisk interesse. Dét, der berettigede haven til at ligge her, var dels dens afsondrede placering fra "højsletten", dels dens plantebillede, der skulle repræsentere historisk botanik. Det var afgørende, at den ikke holdtes som et almindeligt pynteanlæg.

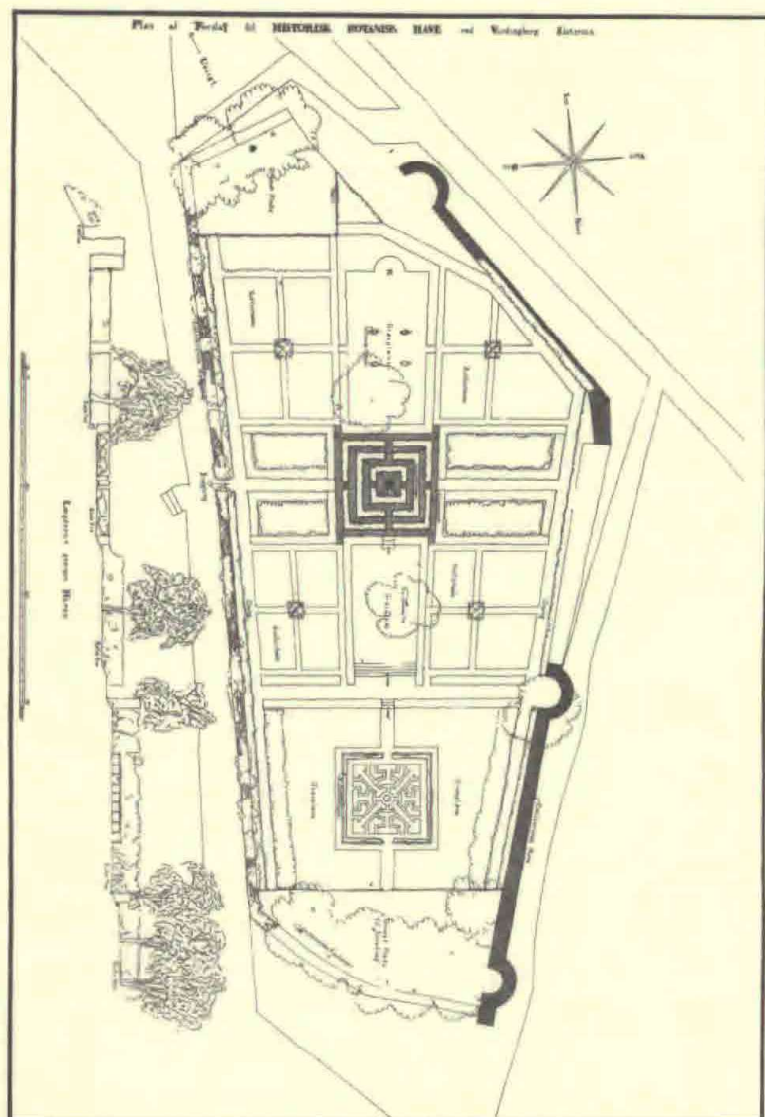
Som byens konsulent havde Brandt efter eget udsagn i årenes løb gentagne gange beskæftiget sig med ruinterrænet, der kaotisk var gennemkrydset af veje og stier og forkert anbragte træer. Det blev ham derfor klart, at der dels skulle en "*indgående Rensningsproces til for at afdække stedets skjulte Skønhed*", dels at stedet indbød til at danne ramme for et nationalt samlingssted(8). Denne tanke formulerede han i 1942. Han havde dog allerede i 1919-betænkningen givet en fremstilling af, hvad der kunne og burde gøres for en smukkere udnyttelse af Vordingborg Slotsbanke, samtidig med at han anlagde Den Historisk-Botaniske have i et hjørne af terrænet.

I 1942 - kun 20 år efter havens anlæggelse - kunne arkitekt Willy Hansen meddele, at haven var så dårligt vedligeholdt, at man burde overveje at sløjfe den eller også snarere "*søge at genoprette den intimitet i rumlig henseende og kvaliteten med hensyn til plantebestanden, der var og er den vigtigste forudsætning for dens rette virkning paa dette sted*"(9).

Udtalelsen fortæller noget om, hvad der har været hensigten og målet med haven. Som ovenfor anført ligger den for sig selv, som en forsænket særhave, i et hjørne af terrænet. Herfra er der udsigt over et monumentalt landskab bestående dels af bankens brede, grønne ryg af græsflader kantet af forrevne, røde murruiner omgivet af voldgravens dybe grønsvær, og dels lange kig ud over et dybereliggende fjord landskab. Haven ligger vest for den bygning, der rummer Sydsjællands Museum, og træder i kontrast til den højereliggende bygning, der på et stendige med stenhøjsplanter ligger på dens ene flanke. For nogle af samtidens havearkitekter virkede det uheldigt, at haven ikke var organisk og direkte forbundet med huset - idet det at knytte hus og have sammen til en enhed netop var en af tidens bestræbelser indenfor havekunsten(10). Haven orienterer sig i sin længderetning syd-nord og afgrænses til den anden side delvis af en eksisterende mur.

Stedet egnede sig "*fortrinlig til en Historisk-Botanisk Have, en Tanke*", skrev Brandt, "*som stadig mangler Udførelse her i Landet*"(11). At tanken har haft bærekraft vidner de mange historisk botaniske haver, der siden og ikke mindst de seneste år er dukket op på dansk grund.

Haven blev udført i overensstemmelse med den beskrivelse, Brandt gav af den foreslåede have i betænkningen. Da både Vordingborg Kommune og den stedlige turistforening anså ruinen og den hertil knyttede have for at være en værdifuld attraktion, skaffede de det fornødne bidrag på 10.000 kr.(12)

1. G.N. Brandt, Den Historisk-Botaniske Have, Vordingborg. Plan med længdesnit, 1919.

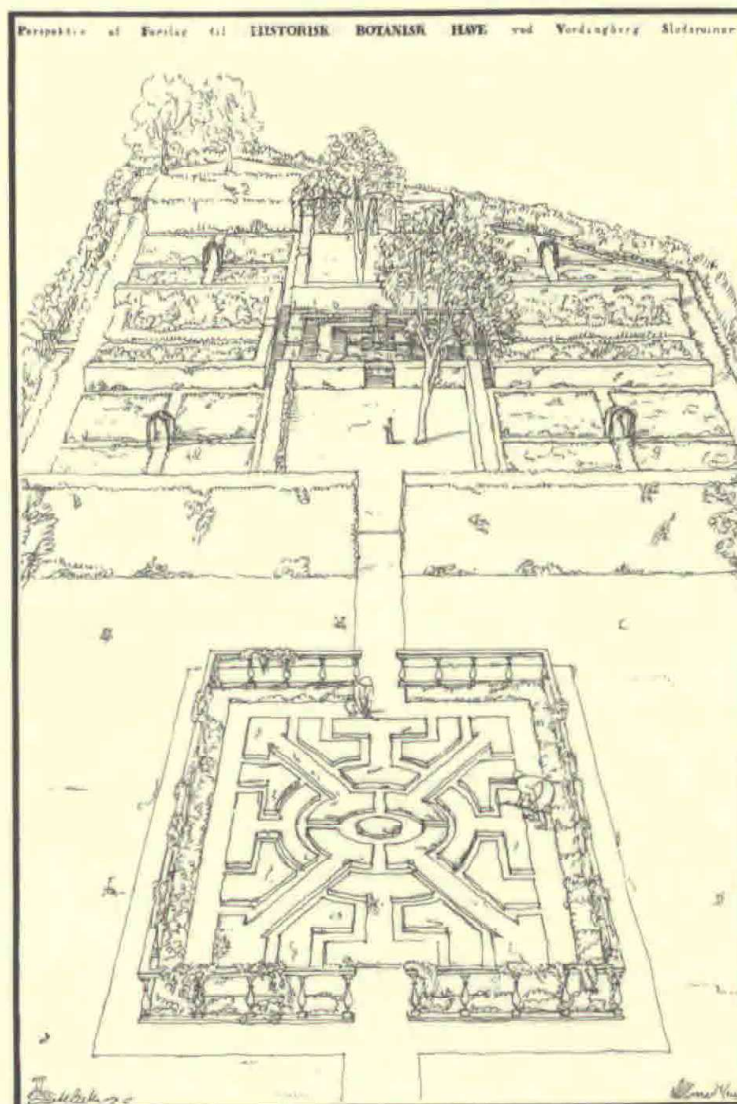
G. N. Brandt. - Plan: 1:500.

Brandts beskrivelse er typisk for ham. Han tog afsæt i topografien, analyserede mulighederne i de stedlige forhold og foreslog en have, der tilgodeså stedets historiske aspekter. "Det lukkede haverum, den passende Størrelse, de gode Lær- og Jordbundsforhold, Hældningen mod Syd, de ærværdige Træer, den særlige Charme som Indhegningen, dels af Ruinmuren og dels af det gamle Stengærde, giver den ejendommelige høje Beliggenhed som "hængende Have", den smukke Udsigt og

Omgivelser, alt dette gør, at det vil være umuligt at finde en Plads bedre egnet til dette Formaal”(13).

Brandt forklarede, at det i haver ikke lod sig gøre at skabe en række havebilleder fra forskellige epoker på samme måde, som man i “populære Museer” søgte at skabe

2. G.N. Brandt, *Den Historisk-Botaniske Have, Vordingborg. Perspektiv, 1919.*

G. N. Brandt. - Perspektiv.

“tidsbestemte Interiører”. “Man kan højst søge at skabe en vis gammeldags Stemning ved f. Eks....at gengive et af Hans Raszmussøn Blocks Mønstre i Buksbom, ved i Havens Inddeling at følge den gamle “Kvadratur”, ved at opstille gamle Solskiver, Bænke o.s.v. Det vil dog naturligvis være Beplantningen eller Plantesamlingen, der er det afgørende”(13).

Da Brandt ikke selv gav sig af med at tegne, var det arkitekten Frits Schlegel, der

synliggjorde hans tanker i både en plan med længdesnit gennem havens skrånende terræn og en perspektivtegning, 1919(14). III.2 og 3.

Mod nord ses på planen en gruppe eksisterende kastanier. Herunder kunne intet gro, hvorfor pladsen, ifølge Brandt, skulle gruses og benyttes til foredrag og undervisning. Frem herfor, mod syd, anlagdes en græsplæne med buksbomhave i midten. Buksbommønsteret kopieredes efter det mønster, der gengives i Hans Rasmussøn Blocks *Horticultura Danica*, p 38. Mønstret repræsenterer 260 løbende meter buksbom. Brandt oplyste, at "paa tidens Vis" blev buksbommønstret "omgivet af et Rækværk for Centifolieroser". Et fotografi fra 1923 viser, hvordan kugler har prydet stolperne. Gyldne kugler på stolper beskrev Brandt allerede i sin malende beskrivelse af Blocks havekunst i en artikel, han skrev om Marienlyst Slotshave, Helsingør, 1917(15). Her skrev han, at fra Blocks bog vidste man, "at der skal være smalle Gange mellem de mindre Bede, og disse skal kantes f.Eks med rødmaalede Egeplanker 4 Tom høje og 2 Tom tykke med forgyldte Knopper paa Hjørnerne og belægges med hvidt Sand; "Thi det sticker smukt af mod den sorte Muld." Den Vordingborgske mønsterhave lagde sig godt efter beskrivelsen og optræder, som både planen og perspektivet viser det, i et lukket rum, idet en hæk skærmer den fra resten af haveanlægget(16).

En åbning gennem hækken og en række trin leder ned i den næste havedel, der fremstår som en række mindre, hækindhegnede rum - alle med forskelligt udtryk. Det er her den egentlige plantesamling befinder sig. I de fire hjørnekvarterer er korsgangene markeret af dobbeltbuer, som Frits Schlegel også lagde tegnende hånd til(17). Her tænkte ydmyge slyngplanter som humle og kaprifolier o.l. at vokse op. Langs de høje hække plantedes rumdannende buske, mens kulturbedenes kanter dannedes af de mange gammelkendte kantplanter(18). Det centrale parti udgøres af en labyrint dannet af lavendler med gule klinkegange omkring en solskive. Klinkerne virker egentlig noget fremmede i anlægget - selv om den gyldne sten klæder den gråløvede blå lavendel godt. Block angav dog i sin bog at have anvendt mursten som belægningsmateriale. Mere fremmed virker græsset i de to store haverum, der i længderetningen flankerer labyrinten. Benyttelsen af græs motiverede Brandt ud fra en betragtning om, at lade nogle eksisterende træer blive stående - hvortil græsbunden skønnedes velegnet. Træerne har formentlig været selvsåede elme - elm er karakteristisk for egnen. At han bibeholdt de to frit kronedannende træer og lod dem stå asymmetrisk på hver side af det symmetriske midterfelt, skal formentlig opfattes som en bevidst leg med de havekunstneriske virkemidler, idet han herved modstillede havens arkitektoniske eller stramme formudtryk med træernes afslappede landskabelighed. Herved indførte han en bevidst uklarhed i alt det stramme og velordnede - og det gjorde han for at undgå, at rummet blev for "grelt overskuelig i sin Firkantethed", sådan udtrykte han sig i et

forelæsningsnotat, 1939. Men træerne har ikke betydet mere for ham, end at han, når træerne engang forsvandt, dog foreslog, at de selvsamme rum burde indtages til gamle almueplanter, som jo er havens egentlige bestemmelse(19). Idag er der plantet et morbærtræ i det nordlige rum, hvilket forekommer at være et godt valg og i overensstemmelse med havens idégrundlag.

Haven afsluttes, som det fremgår af perspektiv, snit og plan af høje, brede hækmassiver, hvorigennem smalle adgange fører ud til en gruset plads, der danner overgang til det store åbne ruinterræn. Det sydligste af de centrale rum fremstår som en niche udskåret i den brede hæk. Nichen danner både en elegant afslutning af hækrummenes rumforløb og antyder en centralakse gennem anlægget - centralakser hører normalt ikke hjemme i en renæssancehave. Nichen har været prydet med en skulptur på postament. I samme rum ses, at der foruden det eksisterende træ, også har været fire *topiarier* formet som fugle. De er idag genplantet. Senere planer i kommunens arkiv viser andre forslag til udformningen af dette rum.

Blocks ordknappe, men alligevel billeddannende beskrivelser i *Horticultura Danica* giver, tilligemed adskillige træsnit, et levende billede af havekunsten på Christian IVs tid. Denne karakteriseredes ved en strengt geometrisk opdeling af havens enkelte kvarterer. Bogen giver ikke blot indblik i renæssancens gartneriske praksis, herunder det havekunstneriske udtryk, men også i tidens plantemateriale samt dét, vi i dag ville kalde biodynamisk jordbrug. Blocks velillustrerede bog har dannet grundlag for udformningen af flere historiske anlæg i 1900-tallet, blandt andet også haven ved Borgmestergården, Den Gamle By i Århus, 1914(20). Blocks bog underkastedes i de første årtier af 1900-tallet en nøjere granskning, hvad der i sig selv afslører tidens interesse for renæssancehaven som form- og plantefænomen. Udover Brandt selv, i *Roser*, 1915 og i Marienlystartiklen, 1917, fremkom Andreas Madsen, som var medforfatter i en af Brandts bøger, med nogle meget fine analyser af Blocks bog i *Gartner-Tidende*, 1923.

Ud over Blocks anvisninger har den nederlandske maler og arkitekt Vredeman de Vries i sit værk *Hortorum viridariumque elegantes et multiplicis formae*, Antwerpen 1583, anvist rumdannende elementer, der kan have haft betydning for Vordingborghaven, blandt andet *treillage* lysthuse overgroet med slyngende vækster. Det er et forbillede, som Johannes Tholle allerede i 1925 gjorde opmærksom på i sin artikel om haven i *Havekunst*.

Perspektivtegningen til Brandts Historisk-Botaniske Have viser endnu et interessant træk: det er de to gartnere, der ses i arbejde med hæksaks og rive i haven. Figurerne minder med deres hatte, i type og stillingsmotiv så meget om Pieter Brueghel d.Æ.s stik af folk på forårsarbejde i haven, 1570, at der ikke kan være tvivl om motivforlægget for Schlegel. Billedet ses gengivet på nærværende heftes forside. Enten skal de kun

danne staffage, eller også ville Brandt med disse figurer henlede opmærksomheden på gartneren som den gode håndværker, der gennem omhyggeligt arbejde får tingene til at gro. Arbejdende urtegårdsmænd optræder forøvrigt hyppigt i de billeder, der illustrerer renæssancens havebøger ikke alene i udenlandske værker, men også i Blocks *Horticultura Danica*. Det gælder også gartnerens redskaber, hvilket allerede titelbladet hos Block viser. Motivet med den arbejdende gartner har formentlig til hensigt at fortælle os, at man godt kan teoretisere om haver, men at det er håndværket, handlingen, dét at grave og plante med omtanke, der er det egentlige i udformningen af haver. Brandts korrespondancer og skrifter bringer flere vidnesbyrd om en sådan holdning til gartneren som den gedigne håndværker.

Hækkene, buksbomkanterne (som Block fremhævede) og de klippede buske, *topiarieme*, er i udpræget grad også håndens arbejde. I Brandts artikel om *topiariet* fremgår det, at klippede figurer omkring havens anlægstidspunkt var "yderste Mode i Havekunsten", og at det var - og det er det stadigvæk - "den flatterende Kontrast til nærstaaende fri Vegetation", der gør den så populær(21). Planteskulpturer og buksbomkantede bede udgjorde naturligvis et vigtigt element i hans vision om, hvordan en renæssancehave anlagt på Vordingborg Slotsbanke, skulle tage sig ud. Et ældre fotografi viser, at midt i Blocks mønsterhave blev der sat en såkaldt *estrada*, en etageklippet busk. Det er et motiv, der kendes fra middelalderlige haver, og en form, der gik igen i den nordiske renæssances haver.

Den Historisk-Botaniske Have var tænkt som en undervisningshave. Ikke alene viste den gennem sin udformning, hvordan en renæssancehave kunne tage sig ud, men gennem antallet af planter kunne Brandt også angive noget af den gamle plantebestands artsrigdom, hvorfor der kun plantedes én plante af hver, ligesom hver plante forsynedes med et porcelænsskilt. På et tidspunkt talte haven ca. 2000 forskellige planter, som ikke alle var historiske, men som dog har været kendt i gammel tid - af egentlige lægeplanter og krydderurter var der 161 forskellige(22). Det pædagogiske aspekt ved havekunst har åbenbart betydet noget for Brandt, idet han også anvendte skiltning af planter i Hellerup Strandparks staudehave, 1912-13 og rosenhave, 1917-18.

Den dybere hensigt med Vordingborg-haven var reelt set at skabe rammer om en samling gamle haveplanter, af den slags, som Johannes Tholle i 1925 udtrykte det: "vore Bedsteforældre og vore Forfædre før dem har dyrket, og som nu er sjældent plantede og endnu sjældnere i Handelen"(23). Til værn om disse planter anlagdes ikke blot haven i Vordingborg, men også andre almuehaver og museumshaver. Interessen for de gamle planter fremmedes også ad anden vej: gennem gamle borgruiner, herregårdshaver, præstegårdshaver, landstedshaver, landsbykirkegårde og bønderhaver. Interessen skal ses som led i tidens fortidsdyrkelse, en interesse, der også lod sig aflæse i litteraturen om

ældre plantekulturer, som eksempel hos Johannes Tholle (24) og J. Lind (25).

Som Tholle skrev: "At samle de gamle Almueplanter, der har været i Kulturens, Skønhedens og Lægekunstens Tjeneste i Generationer, var en naturlig Ting. At samle dem i en Have, formet efter Motiver fra Bønderhaver eller Klosterhaver, Borghaver eller de smaa Byhaver, var en nærliggende Opgave."(26)

Brandts Historisk-Botaniske Have var den første af sin art på dansk grund og blev hurtigt fulgt op af andre. Ved Sct. Knuds Kloster i Odense anlagde kollegaen I.P.Andersen to historisk botaniske haver, hvoraf klosterhaven syd for bygningerne i lighed med den Brandtske afspejler en egen ro og intimitet. Det er symptomatisk for tiden, at man ikke nøjedes med en omtale af haverne, men også bragte en fortegnelse over de planter, der sattes. Således også for Sct. Knuds Klosterhaves vedkommende(26).

Brandts Vordingborghave er en demonstrationshave, ikke alene på grund af sin historiske plantesamling og genskabelsen af en af Blocks mønsterhaver, men haven er også en dokumentation for den havekunst, der interesserede i 1920'erne. Substansen var den arkitektoniske have og det gamle plantemateriale fra "vore Olde- og Bedsteforældres Tid", som Brandt kaldte det, afspejlende engagement, plantekundskab og det gode, gedigne håndværk.

Det er karakteristisk for Brandt, at han i forbindelse med anlæggelsen af sin have anlagde en helhedsbetragtning for hele terrænet, at han gennem en oprydning af anlægget ville have terrænets særprægede og naturlige plastik til at træde tydeligt frem, at han søgte at afdække den 7 td.land store slotsbankes skjulte monumentalitet, at han ville skabe en kontrast, en modsætning mellem den tørlagte voldgrav med dens saftigtgrønne konkave græsdække og selve bankens brede, lysere, lidt konvekse ryg med den tørre højslette, at ruinerne skulle have lov til at ligge som de gjorde, mørnede og forvitrede med deres røde sten som kontrast til græssets grønne (27). Set nede fra Dyregraven, den tørre del af den gamle voldgrav, der omgiver hele terrænet, fremtræder den Historisk-Botaniske Have med sine rødmalede dobbeltbuer og frodige vækstlighed i særlig grad som et fristende tilbud midt i det monumentale ruinlandskab.

Kommunens mere systematiske rekonstruktion af haveanlægget i begyndelsen af 1990erne afspejler respekt overfor anlæggets historiske værdi - dét, at bevare så meget af det originale - af Brandts - som muligt.

I rekonstruktionen af haven har man ikke kunnet undgå at tage stilling til organiseringen af dels de to græskvarterer i centralaksen, dér, hvor der engang har stået malerisk kronedannende solitærtræer, dels blomsterrummenes plantebillede flankerende længdeaksen ude til siderne, samt de ruminddelende takshækkers højde og tykkelse. Hvad angår hækkene har man skullet diskutere deres højde og bredde samt flugt med

det bevægede terræn - man har skullet arbejde med hækkenes indbyrdes musikalske sammenhæng.

Hvad angår blomsterbedene, så hører udplantningsplanter og eksotika ikke hjemme her - og for den sags skyld overhovedet ikke i haven. Det er væsentligt for en have af denne karakter - der er en anskuelseshave for ikke alene det historiske men også det botaniske - at det autentiske tilstræbes. Det er derfor væsentligt, at man koncentrerer sig om at plante det, der dels vides at have været brugt i renæssancen - sådan som det blandt andet kan aflæses af den tids billedkunst, dels det, der vides at have haft en symbolsk (religiøs) betydning. I virkeligheden er det to sider af samme sag: i klosterhaven var det urterne (de medicinske), der koncentreredes om, og de få blomster, der plantedes, var til Guds ære og derfor plantet med henblik på alterbrug. Det drejede sig først og fremmest om blomster som madonnalilje, akeleje, rose, nellike og iris. Blomstersymbolik vinder i disse år stigende interesse, det samme gælder gamle blomsterarter som eksempelvis roser, liljer, pæoner og lavendler samt ikke mindst krydderurterne.

Den Historisk-Botaniske Have er derfor ikke alene en have, der viser os, hvordan en renæssancehave så ud på Christian IV's tid, og hvordan dette tolkedes i 1920'erne, men gennem sit plantesortiment, har den også appel til et nutidig publikum, der ovenikøbet er blevet sig mere bevidst om havekunstens æstetiske dimensioner. Men først og fremmest er det en dejlig have, der taler sit umiddelbare sprog til enhver, der besøger den uanset forudsætninger eller forventninger.

* Lulu Salto Stephensen, kunsthistoriker, fil.dr.

Litteratur og noter:

1. Stephensen, Lulu Salto, Tradition og fornyelse i dansk havekunst. G.N. Brandt og de første årtier af 1900-tallet. Helsingør 1993.

2. Orig. udg. fotografisk genoptryk (Wormianum), Århus 1984.

Det følgende er i al væsentlighed baseret på reference nr 1. (Lulu SaltoStephensen).

3. Det bekræftes, at den store slotshave var bortlejet i: Fortegnelse over Jorder, Bygninger og Haver på Vordingborg Slotsgrund, udarbejdet fra Vordingborg borgmesterkontor, 7.2.1888, Nationalmuseet, (OMA), Korrespondancearkivet.

4. Robert Larsen, Minder om mit Barndomshjem og min Barndomsby Vordingborg. Manuskript, Vordingborg 1956 på Sjællands Museum.

5. Heriblandt judaspenge, krusemynte, jomfruen i det grønne, pæoner og lavendler.

6. "Denne Afdeling af Blomsterhaven gav jo ikke synderlig økonomisk Udbytte; men som Mormor udtrykte sig "denne have er mit legetøj". (ifølge ovennævnte manuskript).

7. Det hænder, at Brandts Historisk Botaniske Have stadig forveksles med Saras Have.

8. Brandt, G.N., 1942: Vordingborg Slotsbanke som nationalt Samlingsted. Havekunst, årg. 23: 73.

9. Hansen, Willy, 1942: Hvordan bliver slotsbanken det nationale samlingssted?. Havekunst 23: 84.

10. Tholle, J., 1942: Historisk-Botaniske Haver i Danmark. Havekunst 23: 8.
11. Tholle, Johannes, 1925: Historiske-Botaniske Haver i Danmark. Havekunst 6(1): 7. Tholle citerer fra Brandts betænkning fra 1919 (det har ikke været muligt at fremskaffe selve betænkningen).
12. Arbejdet blev ledet af den som Tholle kaldte, "bekendte, kundskabsrige Gartner Hansen paa Oringe".
Originalplan og perspektiv, 1:500 befinder sig i Landskabslaboratoriet på Kunstakademiet.
Følgende arkiver ligger inde med materiale:
Gentofte Kommune, Teknisk Direktorat, Stadsgartneren, G.N.Brandts arkiv (originalplan til bænke og bænkeopstilling) og Vordingborg Kommune, Stadsgartneren.
13. Brandt citeres fra Tholle, 1942: Historisk-botaniske Haver i Danmark. Havekunst 23: 7.
14. Landskabslaboratoriets originalplaner er daterede henholdsvis 18.7. 1919 og 17.7. 1919 (på bagsiden). Hos stadsgartneren i Vordingborg befinder sig et blåtryk af et nivellement med snit, højde og længde, 1:100, dat. GNB 29/7 20; et forslag til bænke, 1:20, dat. GNB 15/9 21; en plan over kulturbedene, dat. GNB 26/4 27; en oversigtsplan, 1:200, opmålt og revideret, vinteren 1948-49, ved stadsgartner Mogens Klintø, dat. 15-3-49. Med igangværende retableringsarbejder (påbegyndt i 1984, søges en nedlæggelse af 1949-planens underopdelte bede med henblik på en genetablering af Brandts første plan (1919).
15. Brandt, G.N., 1917: Marienlyst Have. Architekten 20: 33.
16. Mønsterhaven blev genetableret 2.-5. maj 1988 efter optegnet plan af Vordingborgs stadsgartner Flemming Kruise Hansen (på grundlag af opfotofering af Blocks træsnit).
17. Originaltegning, 1 : 100, på Kunstakademiets Landskabslaboratorium.
18. Ambra og hjertendfryd o.l.
19. "Plænerne er alt andet end gammeldags, men kun ved at indskyde disse, kan de to Træer bevares og ligeledes giver Plænen en Lejlighed til senere udvidelse af Kulturerne" (citeret fra Johannes Tholle, se litteraturhenvisning nr. 11)
20. Fornyet i slutningen af 1980'erne.
21. Brandt, G.N., 1917-18: Klippede Buske. Villaen 3: upag.
22. Intervju med stadsgartner Mogens Klintø, 1950: Mellem lægeplanter og krydderurter. Hus og Hjem 55(34): upag.
23. Johannes Tholle, 1925: Historisk-Botaniske Haver i Danmark. Havekunst. 6(1): 1.
24. Tholle, Johannes, 1925: Klosterhaverne i Odense. Havekunst 6: 17-20. Herunder også kommunegartner Nebels fortegnelse over klosterhaveplanter.
25. J.Lind, J., 1918: Om Lægeplanter i danske Klosterhaver og Klosterbøger, samt Tidsskrift for historisk Botanik, 1918 - 1919.
26. Johannes Tholle, 1925: Historisk-Botaniske Haver i Danmark. Havekunst 6(1): 4.
- 27 Vordingborg Slotsbanke som national Samlingsplads, Politiken, 16.7.1942
Vordingborg slotsbanke som nationalt samlingssted, A5,op. cit., p. 5-12.